

SÓN LES XARXES SOCIALS UN RECURS ADEQUAT PER ALS DOCENTS?

(Are the networks an appropriate remedy for teachers?)

**Ferrer Jaume, Antònia; García Ginard, Cristina; Molina Socias,
Teresa i Riera Sala, Marina**

Universitat de les Illes Balears. Facultat d'Educació. Palma, Espanya (2015)

Resum

En el present article es fa una anàlisi de les característiques i possibilitats de les xarxes socials com a recurs educatiu. A partir de dos aspectes essencials en l'àmbit que ens ocupa, la comunicació i el treball cooperatiu i/o col·laboratiu, s'intenta fer una aproximació d'aquesta eina virtual. Per fer-la, realitzem una revisió bibliogràfica amb l'objectiu de donar resposta a les qüestions inicials, per comprovar o rebutjar la hipòtesi en qüestió. Amb tot aquest recull d'informació de diferents autors, el que es pretén és tenir una base d'informació per extreure de manera individual i grupal una crítica, conclusió o simplement reflexió sobre la utilització de les xarxes socials com a recurs educatiu, i així revisar la pròpia tasca docent i seguir el camí del canvi en la nostra pràctica educativa.

Abstract

This article analyzes the characteristics and possibilities of social networks as an educational resource. From two essential aspects in the scope, communication and cooperative and /or collaborative work, we try to make an approach to this virtual tool. To do this, we've done a literature review which serves to answer the initial questions, to prove or disprove the hypothesis in question we made. With all this compilation of information from different authors, the aim is to have a base of information to draw from individual and group criticism, conclusions or simply reflect on the use of social media as an educational resource, check it for our own teaching task and follow the path of change in our educational practice.

Paraules clau (*Keywords*)

Xarxes socials, recurs educatiu, àmbit educatiu, comunicació, treball cooperatiu i/o col·laboratiu, eina virtual, tasca docent, canvi, recurs didàctic (*Social networks, educational resource, educational, communication, cooperative work and / or collaborative, virtual tool, teaching task, however, teaching resource*).

INTRODUCCIÓ

La tasca prèvia a la impartició de qualsevol classe, ha de ser molt adequada i curada. Abans de portar a terme una sessió, el docent ha de planificar aquesta de forma global, tenint en compte molts aspectes tant dels alumnes, com del seu entorn. Partint d'unes característiques concretes, s'haurà de plantejar què, quan i com ensenyar, com també què, quan i com avaluar. D'aquí sortiran els objectius, continguts,

competències, metodologies, mètodes, recursos, activitats, organitzacions... El tema que ens ocupa aquest informe són els recursos educatius i, concretament, les xarxes socials.

Els recursos utilitzats, com la resta d'aspectes mencionats, tenen una gran importància i rellevància sobre els resultats obtinguts. I a més, avui en dia, aquests ens ofereixen un gran ventall de possibilitats, les quals hem de ser capaços d'aprofitar. Les xarxes socials es troben en el dia a dia d'una gran part de la població i per això és important analitzar com els hi podem treure un benefici en el món educatiu.

Un aspecte a destacar d'aquesta eina és el sorgiment d'un 'nou' concepte de comunicació. La paraula comunicació ve del llatí *communicare*, que significa compartir alguna cosa, posar en comú. Tenint en compte això, podem dir que la comunicació és un fenomen inherent en les persones ja que a partir d'ella obtenim informació de l'entorn i la podem compartir. En educació, aquesta, pretén aconseguir èxits en el procés d'ensenyament – aprenentatge dels agents que hi participen. I d'ella en depèn arribar o no a tots als objectius o finalitats, individuals i col·lectius que ens plantejem. Per tant, és important posar atenció a aquest aspecte i estudiar les possibilitats de millorar-la constantment.

La comunicació en l'àmbit educatiu, com en altres àmbits, té diferents sentits i direccions. Majoritàriament donem més pes i importància a la comunicació entre mestre i alumne, però les famílies també hi juguen un paper molt important. Partint d'aquests tres agents educatius, hem d'aconseguir que hi hagi comunicació entre ells en tots els sentits i direccions.

Actualment, en la nostra societat, hi ha molts aspectes que poden dificultar la comunicació entre alguns dels agents educatius comentats anteriorment, com pot ser la poca disponibilitat de temps, la incompatibilitat horària, la distància entre l'escola i els llocs de residència o treball, etc. Però també disposem de forma quasi universal, constant i immediata, d'una gran eina facilitadora de la comunicació i que 'elimina' les barreres o dificultats anteriors, Internet.

Dins Internet hi podem trobar una quantitat infinita d'informació, aplicacions, programes, etc. Dins totes aquestes hi trobem el recurs que estem analitzant, les xarxes socials. Com indica Castañeda & Gutiérrez (2010):

“són una eina telemàtica que permet a un usuari crear un perfil de dades sobre ell mateix a la xarxa i compartir-lo amb altres usuaris. Les xarxes socials aparegueren a Internet al 2002, i s'han anat estenent fins arribar a tots i a tots els àmbits”. (p.25).

Un altre aspectes a destacar seria la possibilitat de treballar en grup, col·laborant i cooperant, de forma més constant i ràpida. Al tenir una comunicació, com hem dit, universal, constant i immediata és més còmode i senzill aquest tipus de treball.

El treball cooperatiu i/o col·laboratiu són grans eines per afavorir l'aprenentatge de diferent tipus d'alumnes ja que per aconseguir-los és necessari la participació de tots. Ja hem comentat els inconvenients de la societat actual a l'hora de interactuar amb altres persones però també de les avantatges que suposa Internet i les xarxes socials.

Aquest és un fet el qual podem aprofitar pel tema que ens ocupa, facilitar la tasca docent, comprovar si les xarxes socials són un recurs òptim, demostrar si poden

millorar i/o facilitar la comunicació dins la comunitat educativa. D'aquesta manera, se'ns planteja la pregunta de si les xarxes socials, aquestes eines virtuals de comunicació i relació, poden servir d'alguna manera per a millorar la tasca docent, la interacció entre pares, mares, equip docent i alumnat, les pràctiques/tasques dins i fora de l'aula, el seguiment de la feina duta a terme, etc. Abans de fer la revisió bibliogràfica pertinent per poder comprovar o rebutjar aquesta idea, la hipòtesi plantejada és que les xarxes socials sí són positives, beneficien, ajuden, són un recurs adequat per a dur a terme la tasca docent.

MARC TEÒRIC

Vivim en un món cada cop més globalitzat, on estem tots interconnectats a través d'internet. La xarxa de xarxes ha sofert una gran evolució des de la seva creació la qual encara segueix en curs.

Als anys 60 es començà a utilitzar la Web 1.0 o Internet de primera generació, que és un estat estàtic de la web, en la qual les dades no poden modificar-se, romanen fixes i no s'actualitzen amb regularitat. Una pàgina web informativa o un correu electrònic serien tipus 1.0.

A partir del 2004 es va començar a parlar de la web 2.0, també denominada web social – es tracta de l'estat actual – . La web 2.0 representa l'evolució de les aplicacions tradicionals cap a aplicacions web enfocades a l'usuari final on aquest hi interacciona. “És una actitud més que una tecnologia” (Fernández,2013,p.158). Les xarxes socials, Viquipèdia... serien exemples d'aquest tipus.

Un factor que ha cobrat una importància substancial en el desenvolupament de la web 2.0 és la socialització. “Mentre que abans prevalia la informació a la xarxa, avui són les connexions entre usuaris l’element sobre el qual gira el funcionament de la Web.” (Garcia, 2008,p.56). En els pròxims anys s’espera la implantació progressiva de la Web 3.0.

Les xarxes socials

Entenem les xarxes socials, en anglès *Social Networking Sites*, “com a eines telemàtiques que permeten a un usuari crear un perfil de dades sobre si mateix a la xarxa i compartir-lo amb altres usuaris” (Castañeda i Gutiérrez,2010,p.25). Els mateixos autors realitzen una aproximació teòrica als diferents tipus de xarxes socials, basant-se en l’ús que es fan d’elles – tot i que remarquen que no necessàriament es correlaciona amb l’ús real que fan els usuaris – aquests dos tipus són: professionals, relacionades amb l’àmbit laboral i socials generalistes adreçades a qualsevol internauta. Però no tots els investigadors fan la mateixa classificació, De Haro (2010) fa distincions entre xarxes socials verticals i horitzontals, microblogging i completes. Área (citada per Pérez, 2013) ens parla de tres tipus; xarxes de masses, xarxes obertes i xarxes temàtiques.

Avantatges de les xarxes socials

Partint de la base de Sancho (2008):

“les generacions nascudes des de 1980 han crescut en un context on les tecnologies digitals són part consubstancial de la seva vida quotidiana, car que la major part de

les seves activitats en relació amb la comunicació entre iguals i la gestió del coneixement estan, en un sentit ampli, intervingudes per les tecnologies.” (p.657).

Per tant, suposen un interès per als infants i joves que pot aprofitar-se per motivar i fer les pràctiques educatives més significatives. De la mateixa manera, al seu estudi García, A. (2008) “secunda aprofitar la popularitat de Facebook per a crear una experiència exitosa dins l’aula”.(p.53).

La pàgina web theFlippedClassroom ens proposa set raons per a utilitzar les xarxes socials a l’aula, i són les següents: requereixen un compromís d’ús adequat i funcional, aprenentatge social, el temps fora de classe és de més qualitat, permeten avaluar els diferents tipus d’escriptura, fomenten el diàleg, poden ajudar amb el futur laboral i construeixen connexions.

La realitat en la que vivim ha de quedar palesa a l’escola, no pot ser que es tracti d’un lloc anacrònic i deslligat de la societat. Així mateix, les competències actuals no són les mateixes que fa uns anys, ara no té sentit emmagatzemar informació a la memòria, com s’ensenyava antany, ara és propugna un saber més pràctic i transversal. Així doncs, “l’aula ha de ser un espai per a l’aprenentatge d’estratègies de cerca d’informació i en aquest sentit les xarxes socials influeixen en una nova concepció de l’aula més oberta i més propera al món exterior” Artero,N (citat per López i Basilotta, 2012).

Des d’un punt de vista social i integrador, les xarxes socials també presenten un atractiu interessant. Freire, J (citat per López i Basilotta,2012) “Permeten que alumnes i professors es coneguin i creixi un sentiment de comunitat educativa o

“crowd” . “Els alumnes se senten acompanyats una vegada integrats en la xarxa social, fomenten l’aprenentatge informal i col·laboratiu, ajuden a establir vincles sense límits geogràfics-temporal, són espai susceptibles d’aprovació i d’apoderament, el que fomenta la llibertat d’expressió i l’exercici de la creativitat, entre d’altres.” (López, C. i Basilotta, V., 2012) . A més de tenir la possibilitat d’accedir a punts de vista diversos i poder comparar-los.

Darrerament, autors com De Haro (2008) “remarquen que utilitzar les xarxes socials com a recurs didàctic a l’aula té molt de sentit ja que es tracta d’eines de comunicació i l’educació es realitza bàsicament a través de la comunicació”.

Les xarxes socials com a recurs dins l’aula

Segons De Haro (2010), les xarxes socials poden tenir diferents utilitats a dins l’aula com per exemple xarxes per assignatures, xarxes de centres educatius i grups per crear comunitats internes, grups com a lloc de consulta de dubtes i d’activitat acadèmica d’una assignatura, grup com a tauler d’anuncis de l’assignatura, grup d’alumnes, i tutorització de treballs.

De les xarxes socials que se’n fa més esmena són Facebook i Twitter, car dues de les més populars per mor del seu gran nombre d’usuaris. La primera com a xarxa completa i accessible i la segona per la seva vessant de “microblogging”. Fernández, T. (2013) presenten un llistat de possibles usos de Twitter com a recurs per a l’ensenyança, dels que volem destacar:

- Taula d’anuncis – mitjà de comunicació entre professors i estudiants.

- Investigació col·laborativa.
- Discussions – debats.
- Transmissió d'indicacions.
- Retroalimentació instantània.

En la mateixa línia De Haro (2010) també ens proposa una sèrie d'aplicacions educatives que pot presentar el microblogging:

- Elaboració de microcontes.
- Explicació de les activitats que es realitzen per fer participants als pares.
- Debatre sobre temes d'interès, entre d'altres.

Quant a les xarxes socials completes, i en particular Facebook, també són nombroses les aportacions que permeten. Curbero (2008) utilitzà durant anys WEBCT, Blackboard o Moodle per a accedir a materials en línia i crear ambients virtuals d'aprenentatge col·laboratiu. Indica com una avantatge comparativa la utilització de Facebook enfront les eines citades anteriorment ja que permet aconseguir una participació més fluïda i efectiva, ja que els estudiants la coneixen i manegen bé, a més de ser significativa per a ells.

Diversos autors assenyalen (De Haro, 2010; García, A., 2008 i López, N. i Gómez, M. T., 2010) que un dels trets més interessants de Facebook són els grups. Els grups de Facebook són microxarxes – privades, secretes o públiques – que engloben a diversos usuaris on tenen alguna cosa en comú interessos, amistat, acadèmic... Algunes de les avantatges que es poden dur a terme amb els grups són les proposades per De Haro, 2011: (citada per Valenzuela, R., 2013).

- Institucional: permet l'intercanvi d'informació i la formació de comunitats de diversos tipus: entre alumnes de la mateixa assignatura, professors d'un departament...
- Matèria o assignatura: aquestes ofereixen dur a terme la comunicació entre professor i estudiant. D'aquesta manera el professor pot enviar tasques o dates.
- Assessorar: solucionar dubtes o problemes que presentin l'alumnat.
- Notícies: permeten la difusió de notícies, missatges, anuncis...
- Estudi: promouen l'autonomia, la col·laboració, estudi i solució de tasques grupal..

Les xarxes socials com a eina de comunicació

Les xarxes socials també suposen una eina adequada quant a la comunicació, no només des del punt de vista docent-alumne, sinó intentant integrar-hi la resta d'agents educatius: pares, mares, altres professors, etc.

La utilització de les xarxes socials es molt diversa, no tothom en fa el mateix ús, sinó que són tan amples i dinàmiques que cadascú en fa el que considera més adient. "L'extraordinària capacitat de comunicació i de posar en contacte a les xarxes personals de cada persona ha provocat que un gran nombre de persones estiguin utilitzant les xarxes socials virtuals amb finalitats molt diverses" (De Haro,2010,p.1.). Alguns exemples podrien ser, trobar i parlar amb amistats, debatre de temes variats, donar suport a causes, o bé, mostrar públicament rebuig cap a certs temes o esdeveniments, organitzar esdeveniments i difondre'ls, etc.

“Les xarxes socials poden convertir-se en vies de comunicació entre l’escola, la societat i la família. Es tracta d’aprofitar els vincles que produeix l’ús de les xarxes socials per millorar la interacció entre la institució educativa i la resta d’agents socials”. Mestres, L.(citat per López i Basilotta, 2012).

Altres autors com Santamaria (2008) assenyalen el mateix que nosaltres suposem i és que:

“en centres de primària i secundària s’estan utilitzant com un espai de trobada entre els diferents actors del procés d’aprenentatge i ensenyament. Permeten crear grups de treballs i d’activitats socialitzadores a través de pares, professors i estudiants, i el seu ús sol ser de caràcter comunicatiu, pel que en molts de casos parlariem de *software social* més que de xarxes socials”.

Finalment, i com comenta Suárez, C. (2010) “el potencial comunicador de les xarxes socials com està encara per descobrir i ha de ser estudiat amb més profunditat”.

Desavantatges i possibles inconvenients de les xarxes socials

Cal tenir en compte, les possibles impropedències de l’emprament de les xarxes socials. Partint de la base que es requereix un nou perfil de docent, d’alumnat i noves metodologies i materials.

Un dels perills que pot preocupar més al professorat és la seguretat: la protecció de dades dels menors i el possible contacte amb persones alienes a les classes. Segons García, A. (2008) senyala que “el principal perill és la pèrdua de control sobre les

entrades als fòrums, als blogs, als debats i la intrusió de terceres persones que no pertanyen a l'aula".

Quant a la seguretat, i en aquest aspecte, hi ha aspectes que s'han de considerar i son els següents:

- Llegir prèviament les polítiques d'ús i privacitat.
- Analitzar la pertinença de la informació abans de publicar-la.
- Valorar quina informació es vol compartir i amb qui.
- Controlar el llistat de contactes, assegurant que les persones que s'agreguin siguin confiables.
- Controlar les aplicacions que s'agreguin, car que contínuament impliquen vulnerabilitat per a la conta i els seus usuaris.
- Utilitzar contrasenyes segures per evitar la suplantació d'identitats.
- Cercar assessoria tècnica en cas de tenir dubtes envers el comportament d'un lloc web.

D'altra banda, hi ha professors que no volen utilitzar les xarxes socials perquè temen que els puguin passar, com apunten Collazos, C., Guerrero, L. i Vergara, A. (2001) les següents qüestions:

- Pèrdua del control de la classe.
- Falta preparació pròpia (del docent) en aquest aspecte.
- Falta de preparació.
- Angoixa per no tenir temps de cobrir el contingut curricular

Malgrat tots els avantatges que puguin suposar les xarxes socials no podem oblidar que “són pocs els professionals que han dut a terme experiències permanents de treball amb xarxes socials a l’aula, sinó que solen aplicar-les de manera puntual” (Pérez, 2013). Com a cloenda apuntar envers aquest aspecte, les xarxes socials encara no són una eina molt emprada pels docents, tot i el seu important ventall de possibilitats. Per la qual cosa, cal tenir en compte la implicació que comporta aprofundir en un camp novell tenint sempre present que han de tractar-se com un recurs habitual i no de manera puntual i aïllada, per tal d’assolir una experiència més significativa.

METODOLOGIA

Per trobar la informació que necessitàvem per elaborar l’informe de feina , en el nostre cas, sobre les xarxes socials en l’àmbit educatiu, hem utilitzat diferents estratègies. En primer lloc vàrem fer una recerca general a “Google” amb el descriptor “redes sociales” però vàrem veure que era molt general i ens sortien una infinitat de documents, així que vàrem decidir fer una altra recerca a “Google Acadèmic” i “Mendeley” ja que així era més limitada i específica.

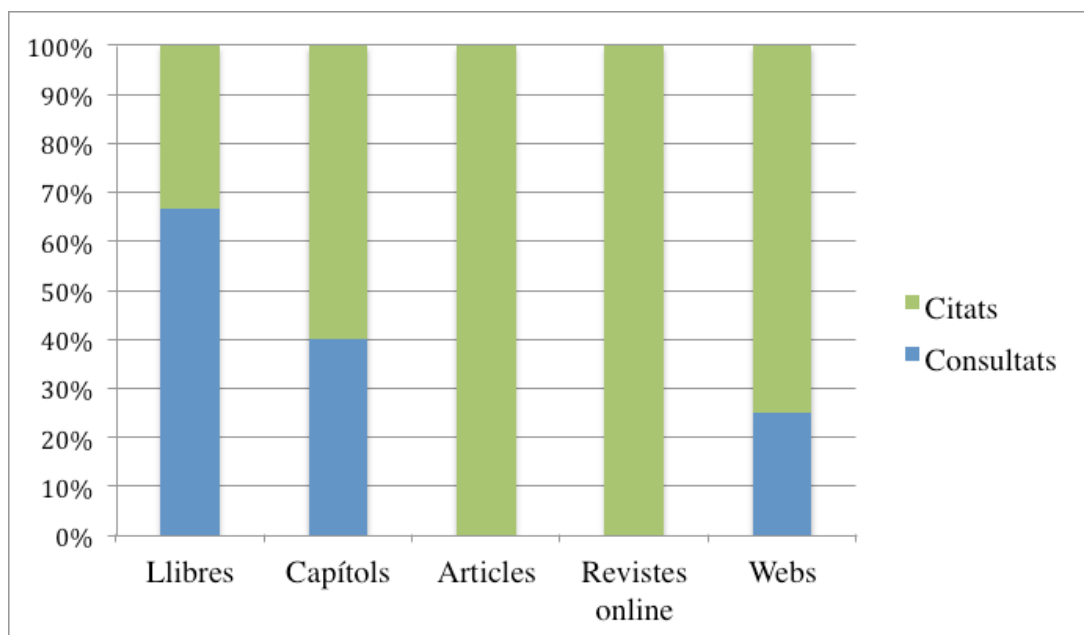
Després d’aquesta recerca vàrem exportar els documents que pot ser ens serviren a Mendeley (aplicació que permet gestionar i compartir referències bibliogràfiques), una vegada fet això vam llegir tots els documents i vàrem fer una selecció d’aquells que ens serviren per el nostre treball. Per finalitzar cercarem documentació a bases de dades especialitzades, en el nostre cas utilitzarem “ISOC”.

Per triar els documents, a més de tenir en compte la informació, ens vàrem fixar en que fossin vàlids i fiables, això significa que es puguin contrastar i referenciar.

A més de documents electrònics, hem consultat altres fonts com llibres sobre la nostra temàtica. Per trobar-los es va fer una consulta a la pàgina web de la biblioteca de la Universitat de les Illes Balears i posteriorment vàrem anar a recollir-los.

Descriptors:

- Redes Sociales educación primaria.
- Redes Sociales educación.
- Redes Sociales Y educación.
- Facebook Y educación.
- Redes Sociales Y educación primaria después de 2005 (Consulta a base de dades ISOC).
- Redes Sociales Y educación primaria después de 2000 (Consulta a ISOC).

En aquesta gràfica hi trobem classificats els documents utilitzats per elaborar el treball que es presenta a continuació. El tipus de documents que s'han utilitzat són els que es poden veure a l'eix horitzontal, i la quantitat d'aquests en % es troba indicada a l'eix vertical. Cada un d'ells es divideix en documents citats al llarg de tot l'informe o només consultats a l'hora de redactar-lo.

CONCLUSIONS

Les xarxes socials en l'educació són molt importants ja que en l'actualitat la informació rellevant de qualsevol àmbit, econòmic, social, polític i educatiu, circula per les xarxes, per això es imprescindible estar integrats en elles. Però, fins i tot sabent el potencial que tenen, encara existeixen professors que tenen por a emprar-les amb finalitats educatives per diversos motius com perdre el control dins l'aula o manca de preparació i materials per part del docent.

En canvi, nosaltres pensem que les xarxes socials tenen moltes avantatges en l'àmbit de l'educació ja que són interactives i això millora la motivació dels alumnes, a més contenen aplicacions com jocs, xat, fòrums que són útils per la comunicació entre la comunitat educativa i permet l'intercanvi d'informació. Aquest punt és molt important perquè millora la comunicació entre els docents i els alumnes i sobretot entre els docents i les famílies. La comunicació educativa ha de ser permanent i combinar la participació de tots els agents educatius, ha de ser l'eina vehicular de tot el procés d'ensenyament – aprenentatge, i per tant qualsevol recurs que la faciliti i/o millori és idoni per ser integrat.

Un altre aspecte a tenir en compte és que afavoreixen la participació i el treball cooperatiu i col·laboratiu dins i fora de l'aula i fan que l'alumne sigui més autònom.

Per altra banda, la possibilitat de fer ús de les xarxes socials permet que els alumnes des de casa seva puguin accedir als continguts de les assignatures ja que permet que els professors les organitzin segons matèries. També es poden crear grups de treball i així facilitar la feina en grup als alumnes.

Malgrat els avantatges que pensem que ofereixen, també volem ressaltar que existeixen “perills” com l'intrusisme de persones que no pertanyen a l'aula o escola, per això el docent ha d'estar format i saber configurar correctament la xarxa i fer de moderador.

En definitiva, les xarxes socials verticals són les més apropiades en l'àmbit educatiu per què permeten crear una xarxa única i limitada als nostres alumnes (per registrar-se sigui necessari tenir un codi proporcionat pel docent) i son espais més segurs.

Seguint a Haro (2009), les xarxes socials tenen un valor afegit que va més enllà de les eines de treball que ens proporcionen. És important ser conscient d'aquest valor afegit per així aprofitar-lo i millorar la nostra tasca. Algunes de les característiques de la nostra professió és la capacitat d'innovació i la formació permanent, i actualment aquestes dues passen per les xarxes socials.

D'acord amb varis dels autors citats al llarg de treball podem dir que les xarxes socials tenen un efecte d'atracció social per als alumnes, el qual implica un acostament de l'aprenentatge informal amb el formal, i un enriquiment de les dues.

Un altre aspecte a destacar és la senzillesa i fonament de la comunicació amb els alumnes, que a més es veu incrementada per la creació dels grups de treball, i això afavoreix l'aprenentatge i ús de les xarxes per part dels professors i dels alumnes.

Afavorir la incorporació generalitzada de les TIC en els centres educatius, permet l'ús massiu per part de milers d'alumnes i cents de professors sense que imperi el caos. D'aquesta manera les xarxes socials es converteixen en una gran eina de proporcions idònies tant en les fases inicials com en les especialitzades per a qualsevol tipus d'usuari.

REFERÈNCIES

- Ayala, A. (2015, setembre, 30). Redes sociales educativas ¿cuál utilizas?. *Educación 3.0. La revista para el aula del siglo XXI*. Madrid. Recuperat el 10/11/2015 de: <http://www.educaciontrespuntocero.com/noticias/redes-sociales-educativas/25272.html>
- Castañeda, L. (2010). *Apredizaje con redes sociales. Tejidos educativos para los nuevos entornos*. Editorial MAD, S. L. Sevilla.
- Curbelo, A, (2008). *Uso educativo de Facebook*. (Post a CursoaDistancia.Es). Recuperat el 09/11/2015 de: <http://www.cursoadistancia.es/uso-educativo-de-facebook/>

- Collazos, C. A., Guerrero, L., y Vergara, A. (2001): “Aprendizaje colaborativo: un cambio en el rol del profesor”. Memorias del III Congreso de Educación Superior en Computación, Jornadas Chilenas de la Computación, Punta Arenas, Chile. Recuperat el 09/11/2015 de: <http://users.dcc.uchile.cl/~luguerre/papers/CESC-01.pdf>
- De Haro, J. J. (2010). Redes sociales en educación. Recuperat el 10/11/2015 de: http://www.cepazahar.org/recursos/pluginfile.php/6425/mod_resource/content/0/redes_sociales_educacion.pdf
- De Haro, J. J. (2009). Las redes sociales aplicadas a la práctica docente. *DIM revista*. Recuperat el 04/11/2015 de: <http://www.raco.cat/index.php/DIM/article/view/138928/189972>
- De Haro, J. (2008). Las redes sociales en educación. *EDUCATIVA Blog sobre calidad e innovación en educación secundaria*. Barcelona. Recuperat el 09/11/2015 de: <http://jjdeharo.blogspot.com.es/2008/11/la-redes-sociales-en-educacin.html>
- Fernández, T. (2013). Aprendizaje colaborativo y uso de las redes sociales en educación primaria. *Didáctica, Lengua y Literatura*, 25, 157-187. doi: 10.5209 / rev_DIDA.2013.v25.42240.

- García, A. (2008). La redes sociales como herramienta para el aprendizaje colaborativo: una experiencia con Facebook. *RE-Presentaciones Perdioidismo, Comunicación y Sociedad*, 5, 49-59. Recuperat el 04/11/2015 de: [file:///C:/Users/Usuario/Downloads/DialnetLasRedesSocialesComoHerramientasParaElAprendizajeC-3129947%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Usuario/Downloads/DialnetLasRedesSocialesComoHerramientasParaElAprendizajeC-3129947%20(1).pdf)
- López, C., Basilotta, V. (2012,5,15). La educación 3.0 y las redes sociales en el aula. SCOPEO, El Observatorio de la Formación en Red. Boletín SCOPEO.63. Recuperat el 05/11/2015 de: <http://scopeo.usal.es/enfoque-bol-63-la-educacion-3-0-y-las-redes-sociales-en-el-aula/>
- Pérez, A. (2013, diciembre). Redes sociales y educación: una reflexión a cerca de su uso didáctico y creativo. *Revista Creatividad y Sociedad*. (21), 1-23. Recuperat el 09/11/2015 de: <http://www.creatividadysociedad.com/articulos/21/12.%20Redes%20Sociales%20y%20educacion.%20Una%20reflexion%20acerca%20de%20su%20uso%20didactico%20y%20creativo.pdf>
- Santa María, F. (2008). Posibilidades pedagógicas. Redes sociales y comunidades educativas. *Telos: Cuadernos de comunicación e innovación*. 76, 99-109. Recuperat el 05/11/2015 de: <http://telos.fundaciontelefonica.com/telos/articulocuaderno.asp@idarticulo=7&rev=76.htm>

- Santiago, R. (2013, noviembre, 5) *TheFlippedClassRoom*. 7 razones para hacer uso de las redes sociales en educación. Waytosuces. Recuperat el 09/11/2015 de: <http://www.theflippedclassroom.es/7-razones-para-hacer-uso-de-la-redes-sociales-en-educacion/>
- Suárez, C. (2010, Enero). Aprendizaje cooperativo e interacción asíncrona textual en contextos educativos virtuales. Pixel-Bit. Revista de Medios y Educación, 36, 53-67. Recuperat el 12/11/2015 de: <http://www.sav.us.es/pixelbit/pixelbit/articulos/n36/4.pdf>
- Valenzuela, R. (2013) Las redes sociales y su aplicación en la educación. *Revista Digital Universitaria*. 14 (4) ISSN: 1067-6079. Recuperat, el 10/11/2015 de: http://tutorial.cch.unam.mx/bloque4/docs/redes_sociales_educacion.pdf